

Oponentský posudek

na doktorskou disertační práci PhDr. Adély Přikrylové

Disertace Adély Přikrylové tvoří dva samostatné díly. První díl Řešení výzkumného problému obsahuje 300 stran (217 stran vlastní práce + cizojazyčné souhrny, bibliografie a přílohy), druhý díl Slovník francouzských výpůjček obsahuje 106 stran. Práce je psaná česky, je opatřena francouzským a anglickým resumé.

V předložené práci se autorka věnuje vlivu studia a znalostí cizího jazyka, konkrétně francouzštiny, na užívání mateřského jazyka. Vytkla si za cíl odpovědět na otázku, jak studium francouzštiny ovlivňuje užívání francouzských výpůjček u žáků základních a středních škol. Tematicky je práce rozčleněna do tří částí, lingvistické, teoretické a didaktické.

Třem částem předchází úvodní kapitola, v níž autorka jasně a přehledně definuje svůj výzkumný problém a formuluje hypotézy pro experimentální část disertace a stanovuje cíle pro každou z jednotlivých částí své práce, tedy pro část lingvistickou, teoretickou a didaktickou.

Lingvistickou část, nazvanou Konfrontační popis francouzských výpůjček v češtině v průřezu jazykového systému francouzštiny a češtiny, lze považovat, za stěžejní. Z ní vychází část experimentální neboli didaktická. Součástí lingvistické části je také díl druhý, slovník francouzských výpůjček. Ten obsahuje 3 408 hesel, původně francouzských slov, která byla od nejstarších období přejata do češtiny. Do slovníku bylo heslo zařazeno, pokud alespoň jeden z využívaných slovníků zmiňuje francouzštinu jako jazyk, z něhož bylo slovo přejato, nebo jako jednoho z prostředníků při přejímání slova do češtiny.

Již pouze tato část disertační práce, shromáždění francouzských výpůjček do abecedně řazeného slovníku, je počinem, který obohacuje odbornou českou lexikografii o dílo využitelné pro další bádání v této oblasti. Tím autorka splňuje jedno z nejdůležitějších kritérií kladených na tento typ prací, přispět dalšímu prohloubení oboru. Náhodným ověřováním úplnosti slovníku jsem zjistila, že je velmi pečlivě a důkladně zpracován, nepodařilo se mi nalézt žádnou výpůjčku, která by v něm chyběla.

Jako zdroj určování výpůjček sloužila autorce široká škála slovníků - etymologické slovníky, Akademický slovník cizích slov, Slovník spisovného jazyka českého, Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Slovník neologismů I a II, Slovník staročeský, Jungmannův Slovník česko-německý, Příruční slovník jazyka českého a Staročeský slovník. Ze seznamu literatury vyplývá, že autorka nepracovala s Novým akademickým slovníkem

cizích slov z roku 2005, který aktualizoval a rozšířil materiál slovníku předchozího a který přidává asi dva tisíce nových slov a významů z různých tematických oblastí a stylových vrstev. Nový slovník cizích slov například už oproti své starší verzi obsahuje francouzské výpůjčky jako např. *croissant*, *apartmán*, *pétanque* nebo *libertináž*. Ani ty však ve slovníku Adély Příkrylové nechybějí, neboť jsou obsaženy i v jiném slovníkovém díle, a to ve Slovníku neologismů. I z tohoto důvodu může uživatel Slovníku francouzských výpůjček litovat toho, že součástí práce na něm nebylo také zaznamenání informace o tom, ve kterém ze slovníků se daná výpůjčka nachází. Nutno ale konstatovat, že tato informace by notně navýšila práci na daném slovníku a nepatří již do autorčina záměru. Kromě přibývání výpůjček by bylo zajímavé sledovat i jejich případné mizení ze slovníků, respektive z užívání.

V rámci lingvistické části práce porovnává autorka francouzské výpůjčky a jejich původní francouzské ekvivalenty, a to z hlediska jejich pravopisu, zvukové podoby, začleňování do českého morfologického systému. U přípon *-eur* a *-age* si všimá také slovotvorných postupů a v poslední podkapitole této části se věnuje konfrontační analýze stylistických rysů.

Zejména pravopisné otázky spojené s cizími slovy si kladou jazykovědci, reformátoři českého pravopisu i běžní uživatelé jazyka již stovky let. Žádná jednoznačná pravidla přitom neexistují, a tak na tuto otázku neexistuje ani žádná snadná a jednoznačná odpověď. Způsob psaní závisí na mnoha faktorech, především na míře zdomácnění a na kombinaci hlásek a snadnosti jejich výslovnosti a v neposlední řadě i na stylové oblasti, ve které je výpůjčka užitá. I z tohoto důvodu je velmi cenný úplný přehled pravopisného a zvukového začleňování francouzských slov do češtiny. Tabulky přehledně ukazují to, jak se francouzské grafémy a hlásky zachycují a vyslovují ve francouzských výpůjčkách v češtině. Tabulka je doplněna vždy příklady konkrétních slov. Dílčí závěry, ke kterým při pozorování procesu adaptace francouzských výpůjček do češtiny došla, jsou ale zřejmě obecně platné pro všechny výpůjčky z cizích jazyků, a totiž že běžně a často užívaná slova směřují po čase k počeštěnému pravopisu, zatímco slova okrajová a úzce odborná se zpravidla píšou pravopisem původním. Podíváme-li se na výše vypsání nové přírůstky v novém Slovníku cizích slov – *pétanque* nebo *croissant*, je možné odhadnout, zda je budeme brzy psát počeštěným pravopisem, nebo spíše půjde o slova, která se počeštění budou zpěčovat? A je možné nějak charakterizovat skupinu běžně užívaných francouzských výpůjček, které se z různých důvodů – počeštění brání? S přihlédnutím k tomuto tématu bych také autorku ráda upozornila na užitečnou knihu, která se zabývá procesem adaptace cizích slov do systému jazyka cílového a řeší principiální odlišnosti mezi jazyky, a to u vlastních jmen. Jde o

příručku Karla Sekventa a Dušana Šlosara Jak užívat francouzská vlastní jména ve spisovné češtině. Řeší pravopis i výslovnost francouzských jmen a je tak důležitým doplňkem kodifikačních prací.

Typologické rozdíly mezi oběma jazyky ale nejsou dány jen odlišným pravopisem a výslovností nebo odlišným slovním přízvukem a přítomností či absencí samohláskové délky, ale také nekorespondujícím počtem gramatických rodů. Z tohoto důvodu je neméně závažnou kapitolou i ta, v níž Adéla Přikrylová řeší začleňování francouzských výpůjček do morfologického systému češtiny. Tématy dalších podkapitol je začleňování francouzských výpůjček nesubstantivní povahy (především adjektiv a adverbii, opomenuta nejsou však ani citoslovce), konfrontační analýza slovtvorných postupů na základě přípon –*eur* a –*age*, obzvláště druhá přípona se ukazuje být velmi produktivní a užívá se jí i při derivaci od slov domácího původu, či konfrontační analýza stylistických rysů francouzských přejímek, se zaměřením na spisovnost, expresivitu, dobový výskyt, frekvenci užití.

Další velkou kapitolou disertační práce je Teorie pozitivního a negativního transferu. Jde o pasáž shrnující poznatky o transferu z oblasti psychologie, psycholingvistiky a teorie vyučování cizím jazykům. Autorka přečetla a nastudovala k tomuto tématu velké množství prací, českých i zahraničních, tudíž je schopna nahlédnout jazykový transfer z různých úhlů pohledu. Snad jen může překvapit, že zde nenajdeme žádnou zmínku o nedávno obhájené disertační práci na obdobné téma, která vznikla na stejném pracovišti jako tato práce, J. Daňka Negativní jazykový transfer u anglicky mluvících studentů češtiny jako cizího jazyka.

V nejrozsáhlejší, experimentální didaktické části disertační práce, kterou tvoří šestá a sedmá kapitola, představuje Adéla Přikrylová svůj experimentální výzkum provedený v roce 2007-2009. Zúčastnilo se ho 987 žáků pražských základních a středních škol. 522 z nich francouzštinu nikdy nestudovali, ostatní francouzštinu studovali, a to po dobu minimálně jednoho roku. Ke sběru dat sloužil autorce anonymně vyplňovaný dotazník. Ten byl zaměřený na znalost francouzských přejímek, na schopnost jim porozumět, použít je a napsat a vyslovit. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda znalost francouzštiny ovlivňuje začlenění výpůjčky do slovní zásoby studenta. Při zpracovávání dat autorka vhodně užila test nezávislosti chí-kvadrát, jímž se stanovuje existence závislosti mezi dvěma zkoumanými jevy. Výsledky přináší v kontingenčních tabulkách a histogramech.

V první úloze měli studenti napsat název předmětu na obrázku, zaznamenat jeho výslovnost a užít ho ve větě tak, aby slovo nebylo v prvním ani čtvrtém pádě. Zkoumanými slovy byly *croissant*, *manikúra*, *busta* a *menu*. V druhém úkole psali studenti co nejvíc slov zakončených na –*áž* a –*ér*. V zadání nebylo specifikováno, zda má jít o přípony, a tak se do

odpovědi dostala i slova jako dráž, ani zda má jít o slova užívaná, kodifikovaná, a tak se v odpovědích objevovala řada kreativně a zřejmě ad hoc utvořených slov (klamáž, kosáž, destruktaž). Ve třetí úloze žáci doplňovali slovo do věty (šlo o slova foyer, debut, pointa, resumé a pyré) a do závorcky měli napsat jeho výslovnost. Dalším úkolem bylo užít slova kuvert, toaleta, bizarní, voyeur a paraple ve větách. A na závěr dotazníku psali studenti synonymy ke slovům vizáž, aktér, odér, plezír a malér.

Zkoumanou hypotézou, kterou autorka práce chtěla výzkumem potvrdit či vyvrátit, bylo, že studenti francouzského jazyka si snáze osvojují všechny aspekty francouzských výpůjček v češtině, že tyto výpůjčky budou patřit častěji k jejich aktivní i pasivní slovní zásobě a zároveň budou více ovlivněni negativním transferem. Z výsledků výzkumů vyplynulo, že vliv znalosti francouzštiny na kvalitu a kvantitu užívaných výpůjček je statisticky málo významný. Výjimkou byl pravopis, např. u slova croissant byl výskyt chybné pravopisné podoby u studentů bez znalosti francouzštiny vyšší. Významnějším faktorem než znalost či neznalost francouzštiny se u jednotlivých úloh ukázal věk studentů. Čím byli studenti starší, tím lépe slova znali. V této souvislosti je možné si položit jednak otázku, zda nebylo vhodnější provést výzkum pouze u jedné věkové kategorie studentů, a jednak otázku, zda tyto výsledky nejsou také dané výběrem slov, jejichž užití je velmi časté, a to bez ohledu na znalost jazyka, z nichž jsou převzatá, konkrétně mám na mysli slova toaleta, manikúra, aktér a malér, croissant (např. toto slovo postrádá český ekvivalent, slovo loupák označuje jiný druh výrobku, znalost slova spíše opravdu závisí na tom, zda studenti již sami chodí nakupovat atp.). S dalšími slovy se zase studenti francouzštiny v začátcích svého studia jen těžko setkají, to se týká slov foyer nebo voyeur, francouzština jim zde pomáhá spíše s výslovností a pravopisem, s významem jen těžko.

Zajímalo by mě, zda se autorka inspirovala nějakým obdobným výzkumem, nebo zda se s obdobnými výzkumy, ať již u nás či ve světě seznámila. Ráda bych upozornila na výzkum, který v sedmdesátých letech uspořádal Ústav pro jazyk český ve spolupráci s Ústavem pro výzkum veřejného mínění. Šlo o rozsáhlý výzkum postojů uživatelů češtiny k cizím slovům. Díky němu se zjistilo, že veřejnost má mnohem menší znalost významů jednotlivých cizích slov, než novináři předpokládají, a tudíž jsou jejich texty do značné míry čtenářům nesrozumitelné.

Vhodným doplňkem disertační práce je návrh konkrétních cvičení s tematikou přejatých slov v češtině. Jde o cvičení pravopisně-výslovnostní, slovotvorná, kontrainterferenční a sémantická kontrastivní.

V předložené disertační práci splnila autorka beze zbytku cíle, které si v jejím úvodu stanovila. Zvolené metody práce plně odpovídají potřebám zpracovávaného tématu. Autorka v celé práci prokázala hlubokou znalost příslušné odborné literatury i schopnost z ní vytěžit maximum pro svoji vlastní, originální práci. Velkou pochvalu zaslouží jazyková a grafická stránka práce. I přes její značný rozsah v ní téměř nejsou žádné chyby a překlepy (výjimkou jsou marginální překlepy, jako např. na s. 160, 12. ř. ve slově přenos, na s. 203, 25. ř. ve slově protěžují, ve slovníku na s. 5, 7. ř. ve slově tímto), což se týká i francouzského a anglického souhrnu. Graficky zdařilé jsou i všechny tabulky, grafy a přílohy.

Disertační práce tak splňuje podmínky kladené na tato řízení, a proto doporučuji, aby byla přijata k obhajobě.

V Praze dne 16. prosince 2009.

PhDr. Alena Vacková, Ph.D.
Katedra francouzského jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy